

PAWEŁ PIOTROWSKI

MIĘDZY NORMĄ A PRZEKAZEM. SPRAWIEDLIWOŚĆ
W *TRACTATUS VII* LUDWIKA BABENSTUBERA OSB JAKO
MODEL KOMUNIKACJI SPOŁECZNEJ XVIII WIEKU

BETWEEN NORM AND MESSAGE: JUSTICE IN *TRACTATUS VII* OF LUDWIG
BABENSTUBER OSB AS A MODEL OF SOCIAL COMMUNICATION IN
THE EIGHTEENTH CENTURY

Abstract. The article offers an interpretation of *Tractatus VII* by Ludwig Babenstuber OSB as a model of social communication in the eighteenth century, situated between moral normativity and its social communication. The point of departure is the scholastic concept of justice developed by Babenstuber within the Aristotelian-Thomistic tradition, encompassing legal, distributive, and commutative justice, while treating punishment as an act of legal and commutative justice rather than as a separate fourth species.

The article argues that this framework functions not merely as a normative doctrine but also as a structured mechanism for communicating values, sanctions, and obligations within early modern political and religious communities. The analysis is complemented by a comparative perspective involving selected modern theories of justice, particularly those of John Rawls and Jürgen Habermas, highlighting the enduring problem of legitimizing norms and their social reception. The conclusion suggests that Babenstuber's *Tractatus VII* may be read as an early form of normative social communication, whose insights remain relevant for contemporary ethical and political theory.

Keywords: justice; Ludwig Babenstuber; *Tractatus VII*; early modern scholasticism; natural law; common good; restitution; punishment; responsibility; norms; social communication; theories of justice

Dr PAWEŁ PIOTROWSKI, Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Kraków, ul. Ingardena 4; e-mail: pawel.piotrowski@uken.krakow.pl; <https://orcid.org/0000-0003-4565-0317>.

Artykuły w czasopiśmie dostępne są na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-ND 4.0)

Sprawiedliwość od wieków zajmuje centralne miejsce w refleksji filozoficznej, teologicznej i prawnej, stanowiąc jedną z podstawowych kategorii porządkujących życie społeczne. Już w starożytności Arystoteles wskazywał, że sprawiedliwość nie jest wyłącznie cnotą indywidualną, lecz zasadą regulującą relacje międzyludzkie i warunkującą istnienie wspólnoty politycznej¹. Tradycja scholastyczna, zwłaszcza w ujęciu św. Tomasza z Akwinu, pogłębiła to rozumienie, ujmując sprawiedliwość jako trwałą dyspozycję woli, ukierunkowaną na oddawanie każdemu tego, co mu się słusznie należy, w perspektywie dobra wspólnego². W epoce nowożytnej ta refleksja nie uległa zerwaniu, lecz została rozwinięta i usystematyzowana w ramach katolickiej teologii moralnej, czego wyrazistym przykładem jest dzieło benedyktyna Ludwika Babenstubera.

Tractatus VII, zawarty w monumentalnym kursie *Ethica supernaturalis Salisburgensis*, stanowi jedno z najbardziej rozbudowanych scholastycznych ujęć sprawiedliwości przełomu XVII i XVIII wieku³. Babenstuber nie ogranicza się w nim do podania definicji i klasyfikacji cnót, lecz podejmuje szczegółową analizę relacji między jednostką, wspólnotą a władzą, uwzględniając zagadnienia własności, restytucji, kary oraz odpowiedzialności moralnej. Jego wywód ma charakter systematyczny i kazuistyczny zarazem, co sprawia, że pełni funkcję podręcznika teologii moralnej, lecz także narzędzia formowania sumień i porządkowania życia społecznego. W tym sensie *Tractatus VII* pełni funkcję komunikacyjną, a zatem przekazuje normy, uzasadnia je oraz osadza w strukturze wspólnoty politycznej i religijnej.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie sprawiedliwości w ujęciu Babenstubera nie tylko jako kategorii normatywnej, lecz także jako modelu komunikacji społecznej XVIII wieku, sytuującego się pomiędzy abstrakcyjną normą a jej praktycznym przekazem. Analiza zostanie oparta na klasycznych źródłach scholastycznych, ze szczególnym uwzględnieniem *Tractatus VII*, oraz uzupełniona o perspektywę porównawczą z wybranymi współczesnymi teoriami. Odwołanie do koncepcji Johna Rawlsa i Jürgena Habermasa pozwoli uchwycić ciągłość problemu legitymizacji norm sprawiedliwości oraz zmieniające się formy ich

¹ Por. Arystoteles, *Etyka nikomachejska*, tłum. Daniela Gromska (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007), V, 1129b–1130a.

² Por. Tomasz z Akwinu, *Summa Theologiae*, II–II, q. 58, aa. 1–2, 5–6 (Roma: Editio Leonina, 1897).

³ Por. Ludwik Babenstuber, *Ethica supernaturalis Salisburgensis sive cursus theologiae moralis* (Augustae Vindelicorum: Sumptibus Georgii Schlüter et Martin Happach, 1718), *Tractatus VII: De iure et iustitia*, s. 548–723; wyd. pol. Ludwik Babenstuber, *Tractatus VII – De iure et iustitia – O prawie i sprawiedliwości*, tłum. M. Piotrowska, weryfikacja tekstu Anna Czort, opr. Paweł Piotrowski, konsultacja naukowa Tadeusz Ślipko, Kraków 2014.

społecznego oddziaływania⁴. W ten sposób artykuł wpisuje się w interdyscyplinarną refleksję nad relacją między etyką, prawem a komunikacją społeczną, wskazując na aktualność scholastycznych intuicji we współczesnych debatach.

1. ISTOTA SPRAWIEDLIWOŚCI – OD NORMY MORALNEJ DO PRZEKAZU SPOŁECZNEGO

Refleksja nad sprawiedliwością od samego początku myśli filozoficznej miała charakter nie tylko normatywny, lecz także społeczny. Już w klasycznej filozofii greckiej była ujmowana jako zasada porządkująca relacje między jednostkami oraz warunek trwałości wspólnoty politycznej. Arystoteles w *Etyce nikomachejskiej* określa sprawiedliwość jako cnotę „doskonałą”, ponieważ odnosi się nie do samego podmiotu działającego, lecz zawsze do drugiego człowieka i dobra wspólnego⁵. W tym sensie pełni funkcję komunikacyjną, wyznacza bowiem granice uprawnionych działań, określa wzajemne oczekiwania oraz ustanawia czytelny język norm, dzięki któremu możliwe jest życie społeczne.

Arystoteles dokonuje klasycznego rozróżnienia sprawiedliwości ogólnej, zwanej legalną, oraz sprawiedliwości szczegółowej, obejmującej sprawiedliwość dystrybutywną i komutatywną⁶. Sprawiedliwość legalna dotyczy relacji jednostki wobec prawa i dobra wspólnego, nakazując takie postępowanie, które służy całości wspólnoty. Sprawiedliwość dystrybutywna reguluje podział dóbr i ciężarów we wspólnocie według zasady proporcjonalności, sprawiedliwość komutatywna natomiast odnosi się do relacji wymiennych między jednostkami, wymagając ścisłej równości arytmetycznej w wymianie i naprawianiu szkód⁷. Już na tym etapie widoczny jest wymiar społeczno-komunikacyjny sprawiedliwości – jej normy określają nie tylko, co jest słuszne, ale także w jaki sposób wspólnota rozpoznaje naruszenia porządku i reaguje na nie.

Myśl św. Tomasza z Akwinu przejmując i pogłębiając to rozumienie, ujmując sprawiedliwość jako trwałą dyspozycję woli, dzięki której człowiek oddaje każdemu to, co mu się należy⁸. Tomasz wyraźnie podkreśla, że sprawiedliwość nie jest jedynie zewnętrzną zgodnością z prawem, lecz wewnętrznym habitusem

⁴ Por. J. Rawls, *A Theory of Justice* (Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press, 1971), § 11–17; J. Habermas, *Moralbewußtsein und kommunikatives Handeln* (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1983), 75–76, 103.

⁵ Por. Arystoteles, *Etyka nikomachejska* V 1129b–1130a.

⁶ Arystoteles, *Etyka nikomachejska* V, 1130a–1131a.

⁷ Arystoteles, *Etyka nikomachejska* V, 1131a–1132b.

⁸ Por. Tomasz z Akwinu, *Summa Theologiae* II–II, q. 58, a. 1 (Roma: Editio Leonina, 1897).

moralnym, który kształtuje sposób postrzegania relacji społecznych. W *Summa Theologiae* wskazuje, że sprawiedliwość zawsze odnosi się do *alteri*, a więc do drugiego człowieka, i dlatego ma charakter relacyjny i publiczny⁹. Prawo, kara i restytucja nie są w tym ujęciu jedynie technicznymi narzędziami porządku, lecz nośnikami znaczeń moralnych, które wspólnota rozpoznaje i interpretuje.

Babenstuber konsekwentnie pozostaje w tradycji arystotelesowsko-tomistycznej, przejmując podział sprawiedliwości na legalną, dystrybutywną i komutatywną. Karanie przestępstw ujmuje – zależnie od rozpatrywanego aspektu – jako akt sprawiedliwości legalnej i komutatywnej, natomiast restytucję przedstawia jako naprawienie naruszonej równości¹⁰. Jego wykład nie ma jednak charakteru czysto teoretycznego. Jest on adresowany do konkretnych podmiotów życia społecznego: spowiedników, kaznodziejów, urzędników kościelnych i świeckich, a pośrednio do całych wspólnot.

W *Tractatus VII* sprawiedliwość jawi się jako mechanizm porządkujący komunikację społeczną. Normy moralne nie funkcjonują w oderwaniu od praktyki, lecz są przekazywane poprzez język kazuistyki, oparty na przykładach i rozróżnieniach, które pozwalają rozpoznać winę, odpowiedzialność oraz obowiązek naprawienia szkody. Babenstuber wskazuje, że naruszenie sprawiedliwości godzi nie tylko w poszkodowaną jednostkę, lecz także w dobro wspólne, a zatem uzasadnia reakcję podejmowaną przez władzę wspólnoty¹¹. Kara i restytucja pełnią w tym ujęciu funkcję nie tylko sankcyjną, lecz także komunikacyjną, ujawniają bowiem społeczne znaczenie czynu oraz przywracają naruszony porządek relacji.

Tak rozumiana sprawiedliwość stanowi pomost między normą a jej społecznym przekazem. *Tractatus VII* nie jest wyłącznie zbiorem abstrakcyjnych zasad, lecz narzędziem interpretacji rzeczywistości społecznej XVIII wieku. Dzięki precyzyjnemu językowi scholastycznemu, odwołaniom do prawa naturalnego oraz konsekwentnemu podkreśleniu dobra wspólnego, Babenstuber tworzy spójny model normatywnej komunikacji społecznej, w którym wspólnota uczy się rozpoznawać granice uprawnionego działania i sens sankcji moralnych. To ujęcie nabiera też szczególnego znaczenia w zestawieniu z nowoczesnymi teoriami sprawiedliwości. Choć autorzy, tacy jak John Rawls czy Jürgen Habermas, operują odmiennym aparatem pojęciowym i zakładają inne podstawy legitymizacji norm, problem komunikowalności i społecznej akceptowalności zasad sprawiedliwości

⁹ Tomasz z Akwinu, *Summa Theologiae* II–II, q. 58, a. 2.

¹⁰ Por. Babenstuber, *Ethica supernaturalis*, *Tractatus VII*, Disputatio I, Articulus II, n. 2, 7–9, s. 555–556; Disputatio IV, Articulus I, nn. 1–9, s. 606–608.

¹¹ Babenstuber, *Tractatus VII*, Disputatio I, Articulus II, n. 1, 6, 9, s. 554–556.

pozostaje wspólny¹². Analiza *Tractatus VII* pozwala zatem dostrzec, że pytanie o sprawiedliwość jest zarazem pytaniem o sposób przekazywania norm oraz o ich zdolność do kształtowania relacji społecznych.

2. SPRAWIEDLIWOŚĆ JAKO MECHANIZM REGULACJI RELACJI SPOŁECZNYCH W TRACTATUS VII LUDWIKA BABENSTUBERA

Rozwinięcie scholastycznej teorii sprawiedliwości w *Tractatus VII* Ludwika Babenstuber ukazuje ją nie tylko jako cnotę moralną jednostki, lecz jako rozbudowany mechanizm regulacji relacji społecznych. W odróżnieniu od nowożytnych koncepcji redukujących sprawiedliwość do zgodności z prawem pozytywnym, Babenstuber konsekwentnie osadza sprawiedliwość w porządku prawa naturalnego, który stanowi podstawę norm moralnych, porządku wspólnotowego oraz obowiązków władzy wobec dobra wspólnego.¹³ Sprawiedliwość nie jest tu pojęciem abstrakcyjnym, lecz narzędziem interpretacji konkretnych sytuacji życiowych, w których dochodzi do naruszenia równowagi między jednostkami lub pomiędzy jednostką a wspólnotą. Centralnym elementem tej koncepcji pozostaje sprawiedliwość legalna (*iustitia legalis*), rozumiana jako relacja jednostki wobec dobra wspólnego. Babenstuber, idąc za Tomaszem z Akwinu, ujmuje ją jako porządkowanie części ku całości wspólnoty¹⁴. Sprawiedliwość legalna wymaga zatem podporządkowania działań jednostkowych normom wspólnotowym, nie w sensie arbitralnej dominacji władzy, lecz w perspektywie racjonalnego ładu. W tym kontekście normy prawne pełnią funkcję komunikacyjną, wyrażają wspólne rozumienie dobra i wyznaczają granice uprawnionego działania.

Obok sprawiedliwości legalnej Babenstuber szeroko omawia sprawiedliwość komutatywną (*iustitia commutativa*), regulującą relacje wymienne między osobami prywatnymi. Jej istotą jest zachowanie ścisłej równości arytmetycznej, zarówno w umowach, jak i w obowiązku naprawienia szkody. Autor podkreśla, że wielkość obowiązku restytucji musi być mierzona wielkością wyrządzonej krzywdy (*quantitas obligationis restituendi metienda est ex quantitate damni*

¹² Por. John Rawls, *A Theory of Justice*, § 11–17; Jürgen Habermas, *Moralbewußtsein und kommunikatives Handeln* (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1983), s. 53–125 (zwł. 75–76, 103).

¹³ Por. Tomasz z Akwinu, *Summa Theologiae*, I–II, q. 90, a. 2; II–II, q. 58, a. 5–6; Babenstuber, *Ethica supernaturalis*, Tractatus VII, Disputatio I, Articulus II, n. 1, 5–9, s. 554–556.

¹⁴ Por. Tomasz z Akwinu, *Summa Theologiae*, II–II, q. 58, a. 5–6; Babenstuber, *Ethica supernaturalis*, Tractatus VII, Disputatio I, Articulus II, n. 1–7, s. 554–556.

illati), co wyraża klasyczną zasadę przywracania naruszonej równowagi¹⁵. Sprawiedliwość komutatywna pełni w tym sensie rolę fundamentu zaufania społecznego, umożliwiając stabilność obrotu gospodarczego i przewidywalność relacji międzyludzkich. Niemniej w *Tractatus VII* istotne miejsce zajmuje sprawiedliwość dystrybutywna (*iustitia distributiva*), odnosząca się do podziału dóbr i ciężarów we wspólnocie. Babenstuber akcentuje, że równość w tym obszarze nie ma charakteru arytmetycznego, lecz geometryczny, oparty na proporcji godności, zasług oraz udziału w dobrach i ciężarach wspólnoty.¹⁶ W tym ujęciu sprawiedliwość dystrybutywna staje się narzędziem komunikowania hierarchii społecznej i legitymizowania różnic statusu. Jednocześnie autor wyraźnie zaznacza, że nadużycie władzy w dystrybucji dóbr stanowi poważne naruszenie dobra wspólnego, wymaga korekty, a w razie potrzeby także zastosowania sankcji.

Szczególne miejsce w rozważaniach Babenstubera zajmuje problematyka kary. Autor nie uznaje jednak sprawiedliwości windykatywnej za odrębny, czwarty rodzaj sprawiedliwości. Karanie przestępstw ujmuje – zależnie od rozpatrywanego aspektu – jako akt sprawiedliwości legalnej i komutatywnej. Kara nie jest tu pojmowana jako akt zemsty, lecz jako racjonalna odpowiedź wspólnoty na naruszenie porządku moralnego i prawnego. Ma znaczenie nie tylko dla sprawcy, lecz także dla całej wspólnoty, ponieważ potwierdza obowiązywanie norm i służy ochronie dobra wspólnego. Tak rozumiana kara pełni funkcję pedagogiczną i integracyjną, wzmacniając normatywną spójność społeczeństwa.¹⁷ Integralnym elementem tej koncepcji jest obowiązek restytucji, który Babenstuber traktuje jako warunek autentycznego przywrócenia sprawiedliwości. Sama kara, nawet sprawiedliwa, nie wystarcza, jeśli nie towarzyszy jej naprawa wyrządzonej szkody. Restytucja ma charakter moralny i społeczny, ponieważ polega na oddaniu ścisłego długu oraz naprawieniu naruszonej równości. Babenstuber wskazuje zarazem, że niektóre obowiązki restytucyjne przechodzą na spadkobierców, odróżniając je od obowiązków ściśle osobistych¹⁸.

Całość tej analizy ukazuje *Tractatus VII* jako spójny system normatywnej regulacji relacji społecznych. Sprawiedliwość nie jest tu jedynie abstrakcyjną

¹⁵ Por. Babenstuber, *Ethica supernaturalis*, Tractatus VII, Disputatio II, Articulus II, § II, n. 16, s. 561: „Quantitas porro obligationis restituendi, sicut et culpae theologiae, metienda est ex quantitate damni illati”.

¹⁶ Por. Babenstuber, *Ethica supernaturalis*, Tractatus VII, Disputatio I, Articulus I, § II, n. 18, s. 552; Arystoteles, *Etyka nikomachejska* V 1131a–1132b.

¹⁷ Por. Babenstuber, *Ethica supernaturalis*, Tractatus VII, Disputatio I, Articulus II, n. 9, s. 556; Disputatio II, Articulus II, § II, n. 17, s. 561–562.

¹⁸ Por. Babenstuber, *Ethica supernaturalis*, Tractatus VII, Disputatio IV, Articulus I, n. 1–9, s. 606–608; Disputatio V, Articulus II, § II, n. 28, s. 663–664; Disputatio V, Articulus IV, § VII, n. 71, s. 693; Tomasz z Akwinu, *Summa Theologiae*, II–II, q. 62, a. 1–3.

cnotą ani zbiorem przepisów, lecz dynamicznym mechanizmem komunikacji, za pośrednictwem którego wspólnota interpretuje zachowania jednostek, reaguje na naruszenia porządku i kształtuje wspólne rozumienie dobra. W tym sensie dzieło Babenstuberera może być odczytywane jako model społecznej komunikacji normatywnej XVIII wieku, łączący klasyczną metafizykę prawa naturalnego z praktycznymi potrzebami życia wspólnotowego.

3. SPRAWIEDLIWOŚĆ MIĘDZY NORMĄ A DYSKURSEM. TRACTATUS VII LUDWIKA BABENSTUBERA W PERSPEKTYWIE NOWOCZESNYCH TEORII SPRAWIEDLIWOŚCI

Interpretacja sprawiedliwości przedstawiona w *Tractatus VII* Ludwika Babenstuberera nabiera pełniejszego znaczenia w zestawieniu z nowoczesnymi teoriami sprawiedliwości, które wykształciły się w XX wieku w odmiennych kontekstach społecznych i filozoficznych. Choć różnią się one zasadniczo od scholastycznej koncepcji prawa naturalnego, to jednak podejmują analogiczne pytania o legitymizację norm, relację jednostki do wspólnoty oraz mechanizmy regulacji konfliktów społecznych. To porównanie pozwala uchwycić zarówno ciągłość problematyki sprawiedliwości, jak i zmianę języka, za pomocą którego jest ona komunikowana i uzasadniana. Szczególnie istotnym punktem odniesienia pozostaje teoria sprawiedliwości Johna Rawlsa, zaprezentowana w *A Theory of Justice*. Rawls definiuje sprawiedliwość jako bezstronność (*justice as fairness*), opierając ją na hipotetycznym kontrakcie zawartym przez racjonalne podmioty działające zza „zasłony niewiedzy”¹⁹. W przeciwieństwie do Babenstuberera Rawls rezygnuje z odwołania do obiektywnego porządku prawa naturalnego, zastępując go procedurą racjonalnego uzgadniania zasad. Niemniej jego koncepcja zachowuje wyraźny wymiar komunikacyjny. Zasady sprawiedliwości są uzasadniane jako te, które wolne i równe osoby wybrałyby w sytuacji pierwotnej, działając za zasłoną niewiedzy.

Z perspektywy *Tractatus VII* szczególnie interesująca jest zasada różnicy Rawlsa, zgodnie z którą nierówności społeczne i ekonomiczne są dopuszczalne wyłącznie wtedy, gdy przynoszą korzyść najmniej uprzywilejowanym członkom społeczeństwa²⁰. Choć Babenstuber operuje kategoriami hierarchii, zasług i funkcji społecznych, jego rozumienie sprawiedliwości dystrybtywnej również opiera się na proporcjonalności, a nie na równości arytmetycznej. Obaj autorzy odrzucają mechaniczne utożsamienie sprawiedliwości z jednakowym

¹⁹ Por. Rawls, *A Theory of Justice*, § 3–4, § 11.

²⁰ Rawls, *A Theory of Justice*, § 13, § 17.

podziałem, lecz dopuszczalne nierówności uzasadniają odmiennie: Babenstuber przez proporcję godności, zasług i funkcji społecznych, Rawls zaś przez korzyść najmniej uprzywilejowanych.

Inny wymiar nowoczesnej refleksji nad sprawiedliwością reprezentuje Robert Nozick, autor *Anarchy, State, and Utopia*. Nozick krytykuje Rawlsa, opowiadając się za teorią uprawnień (*entitlement theory*), w której sprawiedliwość własnościowa opiera się na zasadach sprawiedliwego nabycia, dobrowolnego transferu oraz naprawienia wcześniejszych niesprawiedliwości w posiadaniu²¹. W tym ujęciu sprawiedliwość ma charakter przede wszystkim proceduralny, a państwo powinno ograniczyć się do pełnienia funkcji minimalnych. Zestawienie tej koncepcji z myślą Babenstuberera ukazuje zasadniczą różnicę w rozumieniu relacji jednostki do wspólnoty. Podczas gdy Nozick akcentuje autonomię jednostki i nienaruszalność jej praw własności, Babenstuber konsekwentnie podporządkowuje korzystanie z dóbr zasadzie dobra wspólnego oraz moralnemu obowiązкови restytucji w razie wyrządzenia szkody.

Najbardziej wyraźny wymiar komunikacyjny problematyki sprawiedliwości ujawnia się jednak w etyce dyskursu Jürgena Habermasa, zgodnie z którą ważność mogą rościć sobie te normy, które mogłyby uzyskać aprobatę wszystkich zainteresowanych jako uczestników praktycznego dyskursu²². Sprawiedliwość zostaje tu powiązana z etyką dyskursu, w której kluczową rolę odgrywa możliwość uzasadnienia norm wobec wszystkich zainteresowanych.

Chociaż Babenstuber nie operuje kategoriami dyskursu w sensie nowoczesnym, jego *Tractatus VII* również zakłada publiczny charakter norm sprawiedliwości. Kara, restytucja i obowiązek podporządkowania się prawu nie są w jego ujęciu wyłącznie prywatnymi decyzjami sumienia, lecz elementami wspólnotowego porządku, który powinien być publicznie rozpoznawalny i przekazywany członkom wspólnoty. Różnica polega na źródle legitymizacji: U Babenstuberera normy mają źródło w prawie naturalnym i rozumie praktycznym, u Habermasa zaś – w procedurze dyskursywnej. Można jednak wskazać funkcjonalną analogię: w obu ujęciach normy muszą być komunikowalne i publicznie rozpoznawalne, choć ich ważność jest uzasadniana w zasadniczo odmienny sposób.

Porównanie *Tractatus VII* z nowoczesnymi teoriami sprawiedliwości pozwala zatem dostrzec przesunięcie akcentów od metafizycznie zakorzenionej normy ku proceduralnemu uzasadnianiu zasad. Jednocześnie ukazuje ono, że podstawowa funkcja sprawiedliwości pozostaje niezmienna i jest nią regulacja relacji społecznych oraz legitymizacja porządku wspólnotowego. W tym sensie dzieło Babenstuberera nie jawi się jako anachroniczny relik scholastyki, lecz jako

²¹ Por. Robert Nozick, *Anarchy, State, and Utopia* (New York: Basic Books, 1974), 150–182.

²² Por. Habermas, *Moralbewußtsein und kommunikatives Handeln*, s. 75–76, 103.

istotny etap w długiej historii refleksji nad sprawiedliwością jako formą społecznej komunikacji normatywnej.

4. AKTUALNOŚĆ *TRACTATUS VII* W XXI WIEKU. OD SCHOLASTYCZNEJ NORMY DO WSPÓŁCZESNYCH PROBLEMÓW SPOŁECZNYCH I PRAWNYCH

Choć *Tractatus VII* Ludwika Babenstuberera powstał w realiach XVIII wieku, jego zasadnicze intuicje dotyczące sprawiedliwości zachowują zaskakującą aktualność we współczesnych debatach prawnych, teologicznych, społecznych i etycznych. Wynika to z faktu, że autor nie ogranicza sprawiedliwości do kontekstu historycznego czy instytucjonalnego, lecz – jako teolog moralista – ujmuje ją jako trwały mechanizm regulacji relacji międzyludzkich, oparty na dobru wspólnym, odpowiedzialności moralnej i przekazywalności norm. W tym sensie scholastyczna refleksja Babenstuberera może być odczytywana jako źródło inspiracji dla analizy problemów, z którymi mierzą się współczesne wspólnoty polityczne.

Jednym z obszarów, w których widoczna jest ta aktualność, pozostaje problem odpowiedzialności spadkobierców za zobowiązania majątkowe zmarłych. Babenstuber, rozwijając klasyczną naukę o restytucji, wskazuje, że obowiązek naprawienia szkody może przejść na spadkobierców jako zobowiązanie obciążające majątek zmarłego; odróżnia przy tym obowiązki realne, przechodzące na spadkobierców, od obowiązków ściśle osobistych²³. Ta scholastyczna intuicja znajduje wyraźny odpowiednik we współczesnym prawie cywilnym, które przewiduje odpowiedzialność spadkobierców za długi spadkowe, zarówno w okresie wspólności majątku spadkowego, jak i po jego dziale²⁴. Współczesna odpowiedzialność spadkobierców ma charakter majątkowy, nie represyjny, i służy ochronie wierzycieli w granicach wyznaczonych przez przepisy prawa spadkowego.

Drugim istotnym polem aktualizacji *Tractatus VII* jest problem odpowiedzialnego korzystania z dóbr naturalnych. Babenstuber nie formułuje współczesnej teorii ekologicznej, rozpatruje jednak nadużycia związane z polowaniem, rybołówstwem oraz korzystaniem z lasów i pastwisk, oceniając je przez pryzmat prawa własności, dobra wspólnego i szkody wyrządzonej właścicielowi albo

²³ Por. Babenstuber, *Ethica supernaturalis*, *Tractatus VII*, *Disputatio V*, *Articulus II*, § II, n. 28, s. 663–664; *Disputatio V*, *Articulus IV*, § VII, n. 71, s. 693.

²⁴ Por. ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – *Kodeks cywilny* (tekst jedn. Dz.U. z 2026 r. poz. 795), art. 1030–1034, zwł. art. 1034 § 1–2; Elżbieta Niezbecka, *Kodeks cywilny. Komentarz*. T. 4: Spadki, red. nauk. Andrzej Kidyba, Warszawa 2015, komentarz do art. 1030–1034.

wspólnocie²⁵. Rozważania te można zestawić ze współczesną refleksją etyczną i prawną, która ujmuje relację człowieka do przyrody jako odpowiedzialne zarządzanie, a nie nieograniczoną dominację²⁶.

Trzecim obszarem, w którym myśl Babenstubera może stanowić punkt odniesienia dla współczesnej refleksji, jest problem odpowiedzialności za krzywdy historyczne. Sam Babenstuber nie formułuje teorii odpowiedzialności zbiorowej ani strukturalnej w dzisiejszym znaczeniu tych pojęć. Rozważa natomiast przechodzenie niektórych obowiązków restytucyjnych na spadkobierców sprawcy, wskazując, że śmierć bezpośrednio odpowiedzialnej osoby nie zawsze powoduje wygaśnięcie obowiązku naprawienia szkody. Zasadę tę można zestawić – przy zachowaniu różnic historycznych i pojęciowych – ze współczesnymi debatami dotyczącymi odpowiedzialności państw i instytucji za krzywdy przeszłości, reparacji za systemowe naruszenia praw człowieka oraz skutków wojen. W tych współczesnych koncepcjach sprawiedliwość pełni również funkcję komunikacyjną: pozwala nazwać krzywdę, publicznie ją uznać oraz podjąć działania zmierzające do odbudowy relacji i zaufania.²⁷

Analiza tych obszarów pokazuje, że *Tractatus VII* nie jest jedynie dziełem swojej epoki, lecz tekstem o potencjale interpretacyjnym wykraczającym poza kontekst XVIII wieku. Jego aktualność nie polega na prostym przenoszeniu dawnych rozwiązań do współczesnych systemów prawnych, lecz na zdolności do artikulacji trwałych zasad sprawiedliwości, które mogą być reinterpretowane w zmieniających się warunkach społecznych. Babenstuber konsekwentnie ukazuje sprawiedliwość jako kategorię łączącą normę moralną z jej społecznym oddziaływaniem, a tym samym jako narzędzie komunikacji, dzięki któremu wspólnota może rozpoznawać granice uprawnionego działania i sens odpowiedzialności.

W tym sensie scholastyczna nauka o sprawiedliwości pozostaje nie tylko świadectwem przeszłości, lecz także inspiracją do rozwiązywania współczesnych problemów politycznych, społecznych i prawnych. *Tractatus VII* Ludwika Babenstubera może być odczytywany jako przypomnienie, że sprawiedliwość nie traci swojej mocy wraz ze zmianą języka, instytucji i epok, o ile zachowuje zdolność komunikowania norm, uzasadniania sankcji oraz odbudowy naruszonego porządku relacji społecznych.

²⁵ Por. Babenstuber, *Ethica supernaturalis*, Tractatus VII, Disputatio II, Articulus II, § I–II, n. 1–23, s. 558–563, zwł. n. 15–16, 20–23, s. 561–563.

²⁶ Por. Franciszek, *Encyklika Laudato si'* (24 maja 2015), nr 67, 93–95, 156–162.

²⁷ Por. Babenstuber, *Ethica supernaturalis*, Tractatus VII, Disputatio V, Articulus II, § II, n. 28, s. 663–664; J. Thompson, *Taking Responsibility for the Past: Reparation and Historical Injustice* (Cambridge: Polity, 2002), s. 37; Elazar Barkan, *The Guilt of Nations: Restitution and Negotiating Historical Injustices* (New York: W.W. Norton, 2000), s. XV–XXXI, 308–350.

5. SPRAWIEDLIWOŚĆ JAKO KOMUNIKOWALNA NORMA WSPÓLNOTY

Przeprowadzona analiza *Tractatus VII* Ludwika Babenstuber'a pozwala stwierdzić, że scholastyczna nauka o sprawiedliwości wykracza poza ramy abstrakcyjnej teorii moralnej i stanowi rozbudowany model regulacji oraz komunikacji relacji społecznych. Sprawiedliwość nie jest w tym ujęciu wyłącznie wewnętrzną dyspozycją podmiotu ani prostą zgodnością z prawem pozytywnym, lecz zasadą organizującą życie wspólnoty poprzez jasno artykułowane normy, sankcje i obowiązki restytucji. Dzięki temu *Tractatus VII* można odczytywać jako tekst normatywny o funkcji komunikacyjnej, przekazujący wspólnocie język oceny czynów, winy i naprawy szkody²⁸.

Kluczowym elementem tej wizji jest ściśle powiązanie sprawiedliwości z dobrem wspólnym. Babenstuber, idąc za tradycją arystotelesowsko-tomistyczną, ukazuje, że relacje między jednostkami nie mogą być właściwie oceniane w oderwaniu od porządku całej wspólnoty²⁹. Kara i restytucja mogą być w tej perspektywie odczytywane jako dwie komplementarne formy komunikacji społecznej: pierwsza potwierdza obowiązywanie norm, druga odbudowuje naruszoną równowagę relacji.³⁰ Taka konstrukcja sprawiedliwości czyni z niej mechanizm nie tylko sankcjonujący, ale przede wszystkim integrujący wspólnotę.

Zestawienie tej koncepcji z nowoczesnymi teoriami sprawiedliwości pokazuje, że choć zmieniają się sposoby jej uzasadniania, niezmienna pozostaje potrzeba społecznej legitymizacji norm. Rawlsowska bezstronność oraz Habermasowska etyka dyskursu zastępują odwołanie do metafizycznego prawa naturalnego procedurami racjonalnego uzgadniania zasad, jednak wciąż chodzi o to samo – takie ugruntowanie norm, które będą rozpoznawalne i akceptowalne dla członków wspólnoty³¹. W tym sensie *Tractatus VII* wpisuje się w długą tradycję poszukiwania języka, dzięki któremu społeczeństwo może mówić o sprawiedliwości i na jej podstawie rozstrzygać konflikty.

²⁸ Por. Babenstuber, *Ethica supernaturalis*, Tractatus VII, Disputatio I, Articulus I, § I–III, nn. 1–24, s. 549–554; Disputatio I, Articulus II, n. 1–9, s. 554–556; Disputatio IV, Articulus I, n. 1–9, s. 606–608.

²⁹ Por. Arystoteles, *Etyka nikomachejska* V 1129b–1130a; Tomasz z Akwinu, *Summa Theologiae*, II–II, q. 58, a. 5–6; Babenstuber, *Ethica supernaturalis*, Tractatus VII, Disputatio I, Articulus II, n. 1–7, s. 554–556.

³⁰ Por. Paweł Piotrowski, „The Communicative Structure of Justice: Authority, Alterity, and the Sanctioning Act in Post-Tridentine Moral Theology”, *Pharos Journal of Theology* 107, nr 3 (2026): s. 15–16, 20–23, DOI: 10.46222/pharosjot.107.301.

³¹ Por. Rawls, *A Theory of Justice*, § 3, 11; Habermas, *Moralbewußtsein und kommunikatives Handeln*, s. 75–76, 103.

Aktualność myśli Babenstuberera ujawnia się szczególnie wyraźnie w obszarach, gdzie współczesne prawo i etyka mierzą się z problemami odpowiedzialności przekraczającej pojedynczego sprawcę. Odpowiedzialność spadkobierców za długi oraz ograniczenia w korzystaniu z dóbr wspólnych znajdują czytelne analogie w scholastycznym ujęciu własności i restytucji³². Nie oznacza to prostego przeniesienia dawnych rozwiązań do współczesności, lecz wskazuje na trwałość pewnych intuicji dotyczących tego, że sprawiedliwość wymaga przywracania równowagi, ochrony dobra wspólnego oraz uznania, iż skutki niesprawiedliwości mogą wykraczać poza indywidualny czyn i jednostkowy moment w czasie³³.

Ostatecznie *Tractatus VII* jawi się jako model normatywnej komunikacji społecznej epoki nowożytnej, w którym język teologii moralnej pełni funkcję porządkującą i integrującą życie wspólnoty. Jego znaczenie nie polega na dostarczaniu gotowych recept dla współczesnego prawa, lecz na ukazaniu, że sprawiedliwość musi być nie tylko słuszna, ale także komunikowalna. Tylko wtedy może stać się realnym narzędziem budowania zaufania, rozstrzygania sporów i odbudowy naruszonych relacji, dlatego scholastyczna nauka o sprawiedliwości pozostaje nie tylko świadectwem przeszłości, lecz także inspiracją do refleksji nad tym, jak we współczesnych społeczeństwach legitymizować normy, egzekwować odpowiedzialność i przywracać równowagę między jednostką a wspólnotą.

Odczytany w tej perspektywie Babenstuber nie jest jedynie komentatorem dawnej doktryny, lecz uczestnikiem trwającego do dziś dyskursu o tym, czym jest sprawiedliwość i w jaki sposób wspólnota powinna o niej mówić.

BIBLIOGRAFIA

Aristoteles. *Etyka nikomachejska*. Przeł., wstępem i komentarzem opatrzyła Daniela Gromska.

Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007.

Babenstuber, Ludovicus. *Ethica supernaturalis Salisburgensis sive cursus theologiae moralis: ordine et methodo in celeberrima, archiepiscopali, Benedictina Universitate Salisburgensi usitatis concinnatus*. Augustae Vindelicorum: Sumptibus Georgii Schlüter et Martin Happach, 1718, *Tractatus VII: De iure et iustitia*, s. 548–723.

³² Por. Babenstuber, *Ethica supernaturalis*, Tractatus VII, Disputatio II, Articulus II, § II, n. 15–23, s. 561–563; Disputatio V, Articulus II, § II, n. 28, s. 663–664; ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – *Kodeks cywilny*, art. 1030–1034; Franciszek, *Encyklika Laudato si'*, nr 93–95, 159–162.

³³ Babenstuber, *Ethica supernaturalis*, Tractatus VII, Disputatio V, Articulus II, § II, n. 28, s. 663–664; Thompson, *Taking Responsibility for the Past: Reparation and Historical Injustice*, s. 37; Franciszek, *Encyklika Laudato si'*, nr 159–162.

- Babenstuber, Ludwig (Ludovicus) OSB. *Tractatus VII – De Iure et Iustitia – O prawie i sprawiedliwości*. Przeł. Maria Piotrowska. Weryfikacja tekstu Anna Czort. Oprac. Paweł Piotrowski. Konsultacja naukowa Tadeusz Ślipko SJ. Kraków: Wydawnictwo PETRUS, 2014.
- Barkan, Elazar. *The Guilt of Nations: Restitution and Negotiating Historical Injustices*. New York: W.W. Norton, 2000.
- Franciszek. *Encyklika Laudato si'*. 24 maja 2015.
- Gniewek, Edward. *Prawo rzeczowe*. Wyd. 13. Warszawa: C.H. Beck, 2020.
- Habermas, Jürgen. *Moralbewußtsein und kommunikatives Handeln*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1983.
- Habermas, Jürgen. *Theorie des kommunikativen Handelns*. T. 1: *Handlungsrationalität und gesellschaftliche Rationalisierung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1981.
- Niezebecka, Elżbieta. *Kodeks cywilny. Komentarz*. T. IV: Spadki. Red. nauk. Andrzej Kidyba. Wyd. 4. Warszawa: Wolters Kluwer, 2015.
- Nozick, Robert. *Anarchy, State, and Utopia*. New York: Basic Books, 1974.
- Piotrowski, Paweł. „The Communicative Structure of Justice: Authority, Alterity, and the Sanctioning Act in Post-Tridentine Moral Theology”. *Pharos Journal of Theology* 107, nr 3 (2026): 1–25. DOI: 10.46222/pharosjot.107.301.
- Rawls, John. *A Theory of Justice*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press, 1971.
- Rawls, John. *The Law of Peoples*, with “The Idea of Public Reason Revisited”. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1999.
- Thompson, Janna. *Taking Responsibility for the Past: Reparation and Historical Injustice*. Cambridge: Polity, 2002.
- Tomasz z Akwinu. *Summa Theologiae*. Roma: Ed. Leonina, 1888–1906 (pars I–II oraz II–II).
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, tekst jedn. Dz.U. z 2026 r. poz. 795.
- Ślipko, Tadeusz, i Andrzej Zwoliński. *Rozdroża ekologii*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 1999.

MIĘDZY NORMĄ A PRZEKAZEM. SPRAWIEDLIWOŚĆ W *TRACTATUS VII* LUDWIKA BABENSTUBERA OSB JAKO MODEL KOMUNIKACJI SPOŁECZNEJ XVIII WIEKU

STRESZCZENIE

Artykuł podejmuje próbę interpretacji *Tractatus VII* Ludwika Babenstuber OSB jako modelu komunikacji społecznej XVIII wieku, sytuującego się pomiędzy normą moralną a jej społecznym przekazem. Punktem wyjścia jest scholastyczna koncepcja sprawiedliwości, rozwinięta przez Babenstuber w duchu tradycji arystotelesowsko-tomistycznej, obejmująca sprawiedliwość legalną, dystrybutywną i komutatywną oraz ujmująca karanie jako akt sprawiedliwości legalnej i komutatywnej, nie zaś jako odrębny czwarty rodzaj sprawiedliwości.

Autor artykułu ukazuje, że to ujęcie nie pełni jedynie funkcji normatywnej, lecz stanowi rozbudowany mechanizm komunikowania wartości, sankcji i obowiązków we wspólnocie religijnej oraz politycznej epoki nowożytnej. Analiza zostaje uzupełniona o porównanie z wybranymi teoriami nowoczesnymi, w szczególności koncepcjami Johna Rawlsa i Jürgena Habermasa, co pozwala uchwycić ciągłość problemu legitymizacji norm sprawiedliwości oraz ich społecznego oddziaływania. W konkluzji wskazano, że *Tractatus VII* Babenstuber może być odczytywany jako wczesny model normatywnej komunikacji społecznej mimo upływu ponad trzech stuleci, a jego intuicje zachowują aktualność również w refleksji współczesnej.

Słowa kluczowe: sprawiedliwość; Ludwig Babenstuber; *Tractatus VII*; scholastyka nowożytna; prawo naturalne; dobro wspólne; restytucja; kara; odpowiedzialność; normy; komunikacja społeczna; teorie sprawiedliwości